

[in nuce]

*Colecția de față adună
fragmente „veșnic verzi”
din cultura umanității,
împletind discursuri din artă,
literatură, științe sociale și
religie care constituie, dincolo de
renumele auctorial și de valoarea
pentru fiecare domeniu în parte,
pilde ale înțelepciunii
tuturor vremurilor.*

**Charles Sanders
Peirce (1839-1914)**

este o figură
importantă a
filosofiei secolului
XIX și unul dintre

prefațatorii principalelor curente
de gândire din secolul XX, fiind
considerat fondatorul pragmatismului
american. Cele două eseuri prezentate
aici, primele din seria cunoscută sub
numele „Ilustrări ale logicii științei”,
sunt reprezentative pentru opera sa,
caracterizată de profunzimi și
subtilități specifice unui gânditor care
beneficiază și de pregătirea unui om
de știință. Cu toate că sunt uneori pur
abstracte, observațiile privitoare la
convingeri și idei rămân, indiferent
de sistem, puncte principale de sprijin
pentru distincția între gândirea
sănătoasă și cea viciată.

*charles.sanders
peirce*

convingeri și idei

THE FIXATION OF BELIEF. HOW TO MAKE OUR IDEAS CLEAR

C.S. Peirce

CONVINGERI ȘI IDEI

C.S. Peirce

Copyright © 2011 Editura **ALL**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PEIRCE, CHARLES SANDERS

Convingeri și idei / Charles Sanders Peirce: trad.: Martin Zick. - București: Editura ALL, 2011

ISBN 978-606-587-038-3

I. Zick, Martin (trad.)

1

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL**.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată

fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

All rights reserved. The distribution of this book outside

Romania, without the written permission of **ALL**,

is strictly prohibited.

Copyright © 2011 by **ALL**.

Editura **ALL**:

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

Distribuție:

Tel.: 021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi:

comenzi@all.ro

www.all.ro

Redactare:

Viorel Zaicu

Tehnoredctare:

Radu Dobreci

Corectură:

Dușa Udrea

Design copertă:

Alexandru Novac

convingeri și idei

FIXAREA CONVINGERILOR

1877

i

Puține persoane se interesează de studiul logicii, căci fiecare se consideră deja pe sine suficient de competent pentru a raționa. Observ însă că această satisfacție se limitează la propria rațiocinare, fără a se extinde și la a celorlalți.

Intrăm în deplina posesie a puterii de a infera, cea din urmă dintre facultățile noastre; căci nu este într-atât un dar natural pe cât este o artă veche și dificilă. Istoria practicării acestei arte ar constitui un subiect măreț pentru o carte. Învățătorii medievali, urmându-i pe romani, au făcut din logică cel mai timpuriu obiect de studiu după gramatică, socotind-o foarte ușoară. Așa au înțeles-o ei. Au considerat că principiul ei fundamental era acela că întreaga cunoaștere rezidă fie în autoritate, fie în rațiune; însă orice este dedus prin rațiune depinde în cele din urmă de o premisă derivată de la autoritate. Prin urmare, de îndată ce un băiat deprindea procedurile silogistice, se considera că trusa lui de instrumente intelectuale este completă.

Pentru Roger Bacon, remarcabilul spirit care în mijlocul secolului al XIII-lea era aproape un om de știință, concepția învățătorilor în privința raționării părea un simplu obstacol în calea adevărului. El a observat că experiența ne poate învăța orice de una singură – un enunț care pentru noi pare ușor de înțeles, căci ne-a fost transmisă de la generațiile anterioare o concepție distinctă a experienței –, lucru care pentru el părea de asemenea foarte limpede, întrucât problemele experienței nu erau încă expuse. Dintre toate genurile de experiență, după el cea mai bună era iluminarea interioară, care ne arată multe lucruri despre natura pe care simțurile externe n-o pot descoperi niciodată, cum se întâmplă în cazul transsubstanțierii pâinii.

Patru secole mai târziu, în prima carte din *Novum Organum*, Bacon – acela mai celebru – a oferit explicația limpede pentru experiență ca lucru ce trebuie deschis la verificare și reexaminare. Însă, indiferent cât de superioară era concepția Lordului Bacon față de cele dinainte, un cititor modern care nu venerează grandilocvența acestuia este șocat în primul rând de inadecvarea viziunii asupra procedurii științifice. E suficient să facem doar niște experimente brute, să rezumăm

rezultatele într-o schiță și să urmăim regulile, verificând tot ce a fost infirmat și stabilind alternativele, modalitate prin care în câțiva ani știința fizicii urma să fie încheiată – ce idee! Într-adevăr, „a scris despre știință ca un adevărat Lord Cancelar“, așa cum spunea Harvey, un autentic om de știință.

Primii oameni de știință – Copernic, Tycho Brahe, Kepler, Galileo, Harvey și Gilbert – au avut metode mai apropiate de cele ale colegilor moderni. Kepler s-a avântat să deseneze o curbă prin locurile ocupate de Marte, afirmând apoi momentele ocupate de planetă prin descrierea diferitelor părți ale acelei curbe. Dar poate că cel mai mare serviciu adus de el științei a fost acela de a lăsa minții oamenilor impresia că acesta era lucrul ce trebuia făcut dacă voiau să avanseze în astronomie; că nu trebuia să se oprească la cercetarea privitoare la posibilitatea ca un sistem de epicicluri să fie mai bun decât altul, ci să zăbovească asupra cifrelor și să descopere care este curba cu adevărat. El a reușit asta prin curajul și energia ieșite din comun, mergând pe bâjbâite în cel mai inimaginabil mod (pentru noi), de la o ipoteză irațională la alta, până când, după ce a încercat douăzeci și două, a căzut – din pură extenuare în fața invenției sale – pe or-

bita pe care o minte bine echipată cu armele logicii moderne ar fi încercat-o chiar de la bun început.

În același mod, fiecare operă științifică suficient de măreață pentru a fi ținută minte de câteva generații permite o exemplificare a deficiențelor modelului suprem de raționare din momentul în care a fost scrisă. Fiecare pas important în știință a fost o lecție de logică. Așa s-a întâmplat când Lavoisier și contemporanii lui au trecut la studiul chimiei. Vechea maximă a chimistului era *lege, lege, lege, labora, ora, et relege*. Metoda lui Lavoisier nu era a cititului și a rugăciunii – el a visat că un proces chimic lung și complicat are un anumit efect, apoi l-a pus în practică răbdător, iar după eșecul acestuia a visat că, puțin modificat, va da un alt rezultat. A sfârșit prin a publica acest din urmă vis ca realitate. Metoda lui presupunea intrarea în laborator și transformarea la propriu a retortelor și alambicurilor în instrumente de gândire, oferind o nouă concepție asupra gândirii, ca ceva ce trebuie făcut cu ochii deschiși, manipulând obiecte din lumea reală, nu cuvinte și fantezii.

În mare măsură, controversa darwiniană este o chestiune de logică. Domnul Darwin a propus aplicarea metodei statistice în biologie. Același lucru a fost făcut și într-o ramură foarte diferită a

științei: teoria gazelor. Cu toate că nu era capabil să urmărească mișcările unei particule de gaz într-o anumită ipoteză privitoare la constituirea acestei clase de corpuri, Clausius și Maxwell au reușit, cu opt ani înainte de publicarea nemuritoarei opere a lui Darwin, să prezică – aplicând doctrina probabilităților – că, pe termen lung, în anumite circumstanțe, o anumită proporție din molecule vor avea o anumită viteză; că în fiecare secundă vor avea loc un anumit număr de coliziuni etc., iar din aceste proporții au reușit să deducă unele proprietăți ale gazelor, în special în ceea ce privește relația acestora cu căldura. Într-un mod asemănător, deși nu a reușit să spună care sunt variațiile și cum funcționează selecția naturală într-un caz individual oarecare, Darwin a demonstrat că pe termen lung acestea vor adapta – sau ar trebui să adapteze – animalele la mediul în care trăiesc. Dacă formele existente ale animalelor vor fi supuse unor astfel de acțiuni sau nu și ce poziție trebuie să ia teoria în această privință constituie subiectul unei discuții în care chestiunile reale și cele de logică sunt întretesute într-un mod curios.

ii

Obiectul raționării este aflarea unor lucruri pe care nu le cunoaștem, pornind de la considerații deja cunoscute. Ca atare, raționarea este bună dacă poate oferi o concluzie adevărată din premise adevărate – altfel nu. Astfel, chestiunea validității este pur și simplu o problemă care ține de realitate, nu de gândire. Dacă A reprezintă datele reale expuse în premise, iar B reprezintă ceea ce se conchide, se pune întrebarea dacă aceste date se află într-adevăr într-o relație de așa natură încât existența lui A să ducă în general la existența lui B. Dacă lucrurile stau astfel, inferența este validă; dacă nu – nu. Nu se pune deloc problema ca atunci când premisele sunt acceptate mintal să simțim impulsul de a accepta și concluzia. Este adevărat că în general raționăm corect de la natură. Dar acesta este un accident; adevărata concluzie ar rămâne adevărată și dacă nu am avea niciun impuls pentru acceptarea ei; iar cea falsă ar rămâne falsă, chiar dacă nu ne-am putea abține să credem în ea.

Suntem, fără îndoială, în primul rând animale logice, dar nu suntem astfel într-un mod perfect. De exemplu, cei mai mulți dintre noi suntem în mod natural mai pasionați și mai avântați decât s-ar putea justifica pe baza logicii. Părem astfel constituiți încât, în absența oricăror date reale pe care să ne putem baza, suntem totuși fericiți și mulțumiți, așa încât obiectul experienței este întotdeauna acela de a ne urmări speranțele și aspirațiile. Totuși, de obicei o viață de aplicare a acestui exercițiu de îndreptare nu desființează dispoziția noastră pasională. Acolo unde speranța nu este justificată de nicio experiență, e foarte probabil ca optimismul nostru să fie extravagant. Logicitatea în privința chestiunilor practice (înțeleasă nu în sensul vechi, ci ca o uniune înțeleaptă între certitudine și rodnicia rațiunii) este cea mai utilă calitate pe care un animal o poate avea. Prin urmare, poate rezulta din acțiunea selecției naturale; dar în afară de toate acestea este, probabil, mai avantajos pentru animal să aibă mintea plină de viziuni plăcute și încurajatoare, independent de adevărul acestora; astfel, în ceea ce privește subiectele nepractice, s-ar putea ca selecția naturală să permită apariția unei tendințe de a gândi greșit.

Suntem determinați să inferăm – pornind de la anumite premise – ceva mai degrabă decât altceva printr-un obicei al minții, fie el constitutiv sau dobândit. Obiceiul este bun sau nu, în funcție de capacitatea de a produce sau nu concluzii adevărate din premise adevărate; iar o inferență este privită ca fiind validă sau nu fără referință la adevărul sau falsitatea concluziei în special, ci după obiceiul care determină dacă produce sau nu concluzii adevărate în general. Obiceiul mental care comandă o inferență sau alta poate fi formulat într-o propoziție al cărei adevăr depinde de validitatea inferențelor determinate de obicei; o astfel de formulă este numită principiu călăuzitor al inferenței. De exemplu, să spunem că observăm că un disc din cupru care se rotește ajunge să se oprească brusc atunci când este așezat între polii unui magnet, iar noi inferăm că acest lucru se va întâmpla cu fiecare disc de cupru. Principiul călăuzitor este acela că ceea ce este adevărat pentru o bucată de cupru este adevărat și pentru alta. Un astfel de principiu în cazul cuprului ar fi mult mai sigur decât în cazul multor altor substanțe – alama, spre exemplu.

Se poate scrie o carte pentru a semnală cele mai importante principii călăuzitoare ale raționării. Trebuie s-o mărturisim, probabil nu i-ar fi de niciun ajutor unei persoane a cărei gândire este orientată pe de-a-ntregul către subiectele practice și a cărei activitate evoluează în jurul unor poteci bine stabilite. Probleme înfățișate unei astfel de minți aparțin rutinei pe care a învățat să le stăpânească atunci când s-a deprins cu activitatea respectivă. Însă, dacă lăsăm un om să se aventureze într-un domeniu nefamiliar – sau acolo unde rezultatele nu îi sunt verificate continuu de experiență –, întregă istorie arată că și cel mai masculin intelect își va pierde foarte des orientarea, risipindu-și eforturile în direcțiile care nu-l apropie de scop, ba chiar îl pot îndepărta foarte mult. Este ca o navă în largul mării pe care nu se află nicio persoană capabilă să înțeleagă regulile navigației. Iar într-un astfel de caz un studiu general al principiilor călăuzitoare ale rațiunii va fi considerat util, desigur.

Totuși, cu greu ar putea fi tratat subiectul fără a fi mai înainte delimitat, căci aproape orice fapt ar putea servi ca principiu călăuzitor. Din întâmplare, există o diviziune a faptelor, așa încât într-o clasă le găsim pe toate cele care sunt absolut

esențiale ca principii călăuzitoare, iar în celelalte pe toate cele care prezintă orice alt interes ca obiecte de cercetare. Această diviziune este făcută între faptele care sunt considerate absolut sigure atunci când ne întrebăm de ce credem că o anumită concluzie decurge din anumite premise și cele care nu sunt implicate în astfel de probleme. Un mic efort de gândire ne va arăta că o mulțime de fapte sunt deja presupuse atunci când este pusă pentru prima dată problema logică. De exemplu, se presupune să existe stări mentale cum ar fi în-doiala sau convingerea – că este posibilă o trecere de la una la cealaltă cu păstrarea obiectului gândirii și că această tranziție este supusă unor reguli de care depinde orice minte. Dat fiind că acestea sunt faptele pe care trebuie să le știm deja înainte de a avea vreo concepție limpede în privința raționării, nu putem presupune că mai prezintă vreun interes pentru cercetarea adevărului sau a falsității lor. Pe de altă parte, este ușor de crezut că regulile raționării deduse chiar din ideea procesului sunt cele mai importante; și, într-adevăr, atât timp cât ne conformăm acestora, cel puțin nu vom ajunge la concluzii false pornind de la premise adevărate. De fapt, importanța a ceea ce poate fi dedus

pornind de la asumpțiile implicate în problema logică se dovedește mai mare decât am putea presupune, iar acest lucru se petrece din motive greu de expus de la bun început. Singurul pe care îl voi menționa aici este următorul: concepțiile care sunt cu adevărat produse ale reflecției logice, fără a putea fi detectate ca atare cu ușurință, se amestecă printre ideile noastre ordinare, fiind adesea cauze ale unor confuzii însemnate. Așa se întâmplă, de exemplu, în cazul concepției calității. O calitate în sine nu este niciodată obiect al observației. Putem vedea că un obiect este albastru sau verde, însă calitatea de a fi albastru și calitatea de a fi verde nu sunt lucruri pe care le vedem – sunt produse ale reflecției logice. Adevărul este că sentimentul obișnuit – sau gândul care trece primul de nivelul îngustimii practice – este profund îmbibat cu acea calitate logică proastă căreia i se aplică de obicei epitetul „metafizică”; și nimic nu-l poate șterge, cu excepția unui exercițiu logic serios.